

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Papp Zsolt*

Kézdimárkosfalva

Reinhold Niebuhr teológiai és társadalometikai gondolatainak értékelése

Pozitív mérlegelések és kritikus megközelítések

Reinhold Niebuhr realizmusának egyik táptalaja az a valóság volt, amelyet Detroit társadalmában tapasztalt meg. A szegénység, a társadalmi problémák, a kizsákmányolás szöges ellentétben álltak azzal a derűlátó szemlélettel, amelyet az általa is olvasott liberális teológia tanított az ember állapotáról és a társadalomban rejlő lehetőségekről. A Detroitban töltött időszak radikálisan realistává tette etikai szemléletét is.¹ A Yale Egyetemen folytatott tanulmányai természetesen hatottak kezdeti teológiai nézőpontjára, és elfogadtatták vele a Szentírás történetkritikai elemzésének módszerét. Ugyanígy az egyetemen tanított társadalompolitika fogékonnyá tette kezdetben a szociális evangélium elvei iránt. Detroiti éveinek első szakaszában úgy gondolta, hogy ez a mozgalom helyes keresztyén etikai válasz a városban megtapasztalt társadalmi egyenlőtlenségekre. Niebuhr elvrendszerében tehát erre az időszakra vonatkozóan beszélhetünk egyfajta politikai liberalizmusról. Ezért is támogatta Woodrow Wilson korteshadjáratát egy új politikai rend érdekében, amely teljes egészében a liberális eszmékre épült.

A valósághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a Versailles-ban meghozott döntések után átértékelte korábbi elveit, és kihátrált a Wilson-féle diplomácia mögül. Későbbi könyveiben Niebuhr elhatárolja magát a liberális optimizmustól, mert véleménye szerint ennek igazolása nem köszön vissza sem a történelemből, sem pedig a természet és az ember kapcsolatából. Realista szemléletmódja tehát segített neki abban, hogy revideálja korábbi álláspontjait az átélt történelmi valóság tükrében.²

---

* Papp Zsolt református lelkipásztor a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolájának doktorandusza, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben folytatott teológiai tanulmányokat (1991–1996). Előbb a Kézdimárkosfalvi Református Egyházközségben végzett lelkipásztori szolgálatot, 2002-től pedig a Kézdivásárhelyi Református Kollégiumban volt tanár. 2005 őszétől a New York-i Első Magyar Református Egyház választott lelkipásztoraként szolgált, 2010-től pedig ismét a Kézdivásárhelyi Református Kollégium vallásánára. Jelenleg a Kézdimárkosfalvi Református Egyházközség lelkipásztor.

¹ Marsden, John: Reinhold Niebuhr and the Ethics of Christian Realism. In: *International Journal of Public Theology* 4. (2010/4), (483–501) 484.

² Marsden, John: *i. m.* 484–485.

Niebuhr tudományos fejlődésének időszaka egybeesik a teológiai liberalizmus előretörésének korával. Ennek is köszönhető, hogy teológiai gondolkodásának kialakulása tagadhatatlanul kölcsönhatásban volt a liberalizmus eszméivel. A gyakorlatban azonban rálátott a liberális protestantizmus kettősségére, és észrevette, hogy ez az irányzat elsősorban a középosztály vallásos konfortját szolgálja. Ebből a szempontból is tartotta rendkívül cinikusnak a szeretet imperatívuszának hangsúlyozását, főleg azokkal szemben, akik keserű módon tapasztalták meg az élet valóságát a társadalom periferiáján. Véleménye szerint ezek a keserű megtapasztalások hivatottak szétrombolni az előjogokkal bírók társadalmi illúzióit és szentimentális látásmódját.³ Stanley Martin Hauerwas, aki hangsúlyozottan kritikus Niebuhr teológiáját illetően, azt feltételezi, hogy Niebuhr liberálisokkal folytatott disputája csak amolyan belső műhelyvita, és nem igazi elhatárolódás tőlük. Hauerwasnak az volt a meggyőződése, hogy Niebuhr teológiája abban a liberális tradícióban gyökerezik, amely Ludwig Andreas von Feuerbach azon állításával kezdődik, hogy a teológiai vizsgálat tárgya inkább az emberi lét, és csak másodsorban az isteni valóság. Ez a kritika az amerikai pragmatikus liberálisok sorába helyezné Niebuhrt, tehát olyan úttörők nyomába, mint Charles Sanders Peirce, William James és John Dewey. Ezt a besorolást erőltetettnek nevezhetjük, már csak annak alapján is, hogy Niebuhr kritikus módon közelíti meg Dewey számos álláspontját.⁴

Niebuhr bátor véleményformálása a társadalmi változások erőszakos, forradalmi úton történő megvalósításáról túlmutat a realizmuson, és már-már radikális jegyeket hordoz magán. Ez a megközelítése megosztotta olvasói táborát. Azonban meglátása szerint etikailag akkor támasztható alá egy erőbetétessel teletöltött időszak, ha hozzájárul egy jogosabb társadalmi rend születéséhez, és megteremti ennek konzerválását. Ennek az elméletnek a gyökereinél természetesen marxista elemeket is találunk. Az 1930-as évek még nem mutatták meg a szélsőbaloldali társadalmi rendszer korlátozottságát a maga teljességében. Niebuhr azonban kritikus is a marxizmus önmaga tekintetében megfogalmazott illúzióit illetően. Naiv és utópisztikus látásmódnak nevezi azt a rejtett vallásos elemekkel teletűzdelt öndefiníciót, amely szerint a szocialista rendszer megválthatja a világot. Ezzel párhuzamosan elutasítja az ideológiával alátámasztott erőalkalmazást, amely már nem az igazságosságot szolgálja, hanem egy totalitárius elnyomó rendszerre torzulhat.⁵

Niebuhr úttörő módon ismertette meg a teológiát a közélettel. Személye esetében azonban nem egy szokványos teológiai pályáról beszélünk. Közéleti hatása eltér a magányos prófétai hang mítoszától. Ha megvizsgáljuk a bibliai próféta klasszikus alakját, akkor megállapíthatjuk, hogy általában a közélettel és minden politikai irányzattal szemben kristályosodott ki az a „felülről” inspirált

³ Marsden, John: *i. m.* 487.

⁴ Lovin, Robin: Reinhold Niebuhr: Impact and Implications. In: *Political Theology*, 6. (2015/4), (459–471) 460.

⁵ Marsden, John: *i. m.* 488.

prófétai ellenhang, amelynek feladata a hitélet és a vallásos társadalom megtisztítása volt. A 20. századi amerikai társadalomban azonban működésképtelen lett volna a sajtóbirodalmakkal és politikai formációkkal szemben lázadó profétai magatartás. Niebuhr ösztönösen vagy tudatosan – ennek megállapítása rejtély számunkra – úgy építette fel közéleti szerepét, hogy részt vállalt, állást foglalt, véleményt fogalmazott meg, politikai elképzeléseket támogatót. Amikor a szokványos politikai recept alapján építette fel önmaga arculatát, és nevet, hitelességet szerzett magának, akkor „vetette be” a profétai szó igazi erejét. Ennek a módszernek akadémiai ára is volt, ugyanis Niebuhr kiváló gondolatai és meglátásai ellenére sem volt képes elérni egy olyan teológiai presztízsszintet, mint például Karl Barth. Politikai és közéleti szintéren azonban sikerült bizonyos tekintélyt szereznie, s ugyanakkor a bibliai gondolatvilágnak is. Tekintélyes világi kiadványok foglalkoztak személyével és gondolataival. 1948-ban arcképe a *Time* folyóirat jubileumi, 25. évfolyama ünnepi kiadásának címlapján jelent meg. Majdnem fél évszázad múlva pedig, 1990-ben a *Life* folyóirat az évszázad egyik legbefolyásosabb amerikai személyiségének nevezte őt. Kapcsolatot ápolt neves politikusokkal és közéleti személyiségekkel. Hubert Humphrey alelnök, a kétszeres demokrata elnökjelölt Adlai Stevenson, a harvardi történész és Arthur Schlesinger jr., Kennedy elnök tanácsadója is közvetlen baráti körének tagjai voltak.⁶ A valósághoz az is hozzátartozik, hogy Niebuhrt azért sem tudjuk pontosan behatárolni felépített és rendszerezett teológiája alapján, mivel először politikai aktivizmusával teremtette meg azt a teret, ahol azután teológiai és etikai gondolatait ismertette. Az 1930-as esztendőök első felére már közismert személyiségként tartották nyilván, akinek népszerűsége a mély, de a nagyközönség számára is emészthető diagnózisoknak is köszönhető. A *Moral Man and Immoral Society* című munkája is a már megteremtett népszerűségének köszönhetette sikerét.⁷

Megjegyezzük, hogy Niebuhr gondolatai azért is tudtak hatni, mert az Egyesült Államok lakosságában mindig is átlagon felüli volt a társadalmi felelősség érzése, ez pedig kérdésfeltevésekkel és válaszkeresésekkel ötvöződött. Az 1930-as években a vetített információ korszaka még csupán a „szárnyait bontogatta”. Ezért is válhatott Niebuhr olvasottá és szellemileg hatékonyá. Könyveiben kibontott gazdag gondolatvilága manapság sajnos csak egy sokkal szűkebb réteget talál meg. A létfenntartás materiális kényszere, a kiszámított időbeosztás a sekélyesebb elektronikus felületekre kényszeríti az információéhséget és a kérdésfeltevéseket.

Niebuhr intellektuális hatása mindenképpen figyelmet érdemel, hiszen nem mindennapi népszerűséget sikerült szereznie az értelmiségi hallgatóság körében. Ennek eredménye már nem a profétikus erőben, hanem a számos tudományos oldalról megtámogatott és hatékonyan felépített gondolatközlésben rejlett. Gary Dorrien, a Columbia Egyetem professzora Niebuhr hatékonyságát az intellek-

⁶ Graeme, Smith: Taking Sides: An Investigation into Reinhold Niebuhr's Rise to the Position of Public Intellectual. In: *International Journal of Public Theology* 8. (2014/2), (131–154) 131–134.

⁷ Uo. 138.

tuális szintet ingerlő szociális és etikai témájú beszédei számlájára írja. Véleménye szerint ezt fokozta Niebuhr előadásmódja is, ugyanis retorikai elemekkel és hangsúlyváltásokkal teletűzdelt szónoklatai alatt lelkesen gesztikulált, hogy még jobban kiemelve a mondanivaló lényegét. Ugyancsak Dorrien jegyzi meg, hogy Niebuhrnak nagyon sarkított és radikális meglátása volt az amerikai kapitalizmus jövőjét illetően. Próféciája azonban mindmáig nem teljesedett be. Úgy gondolta, hogy a kapitalizmusnak meg kell szűnnie, mert ellenkező esetben a nyugati civilizációt a teljes barbárság szintjére taszítja.⁸ Ha előrejelzéseit vizsgáljuk, alá kell húznunk, hogy minden képzettsége és analitikus készsége ellenére diagnózisai és megállapításai bizonyos tévedéseket tartalmaznak. De polemizáló stílusa ennek ellenére is közkedveltte tette őt a korabeli lapkiadók sorában. Charles Clayton Morrison, a *Christian Century* kiadvány igazgatója különösen kedvelte Niebuhr vitázó írásait, és mint szerzőt előnyben részesítette több képzett és kiváló tollú gondolkodóval szemben. Gondolatainak és írásainak népszerűsége a zaklatott politikai időszak által gerjesztett aktuális témaválasztásnak is köszönhető. 1939-ben a Hitler és Sztálin közötti konfliktusról ír, 1951-ben a kirobbanó inflációról vitázik, 1952-ben a republikánus választási győzelemről formál véleményt, 1955-ben pedig a növekvő vietnámi válság ihleti felszólalásra.⁹

Lélektanának felépítése és ezen belül morálpszichológiája ellenvéleményekkel is találkozott. Számára az ember ellentétekkel telített teremtmény, akinek korlátai gyakran szembesülnek korlátlan szabadságvágyával. Nézetei szerint a végesség paramétereit a történelmi kor, a földrajzi hely, de még a társadalmi helyzet is meghatározza. Biológiai szempontból természetesen áthághatatlan földi korlát a halál is. Amikor Niebuhr azt állítja, hogy végességünkkel egyidőben szabadok is vagyunk, az ember azon felruházottságára gondol, amely által a korlátain túli dimenzióba terjesztheti ki önmagát lélekben és szellemben. Konkrétan fogalmazva: képesek vagyunk önmeghatározásra, öntudatra és a korlátainkon túli fogalmak részleges behatárolására is. Niebuhr meggyőződése szerint teljes korlátozottságunk azt eredményezné, hogy tudatában sem lennénk tulajdonképpeni végességünknek. Az a tény, hogy a történelem foglyai vagyunk, alátámasztja ezt a végességet. Azonban szabadságunk oldaláról vizsgálva ugyanígy valós, hogy történelemformáló erő is lakozik bennünk.

Az eddig felvázoltakban logikus összekapcsolás rejlik; és bár Niebuhr antropológiája értékes meglátásokat tartalmaz, egy bizonyos szinten elbizonytalanodunk. Számára a korlátolt és véges, ugyanakkor szabadsággal is bíró ember négy alapvető felruházottsággal bír. Ezek a ráció, az akarat, a lelkiismeret és az impulzus. Természetesen a rációt is behatárolják a földrajzi, kulturális, nyelvi és történelmi körülmények. Ennek ellenére fontos szerepe van az öntudat felépítésében és az önmeghatározásban is. Az akarat Niebuhr számára az emberben rejlő szervező erő, amelynek lényeges szerepe van a rövid és a hosszú távú

⁸ Graeme, Smith: *i. m.* 142. és 151.

⁹ Uo. 147.

célkitűzések megvalósításában is. A benne rejlő erő ellenére az akarat is behatárolt a történelmi és kulturális tényezők által. A lelkiismeret, amely ugyancsak egyszerre szabad és behatárolt, képes arra, hogy az akarat által beindított folyamatokat minősítse. Szabadon szárnyalásának legfontosabb akadálya éppen személyes történelmünk. Ami a negyedik fontos képességet, az impulzust illeti, Niebuhr nem dolgozta ki világosan, hogy ez miként kezelhető etikai szempontból. Ha Niebuhr realizmusa alapján el is fogadjuk azt a tényt, hogy ösztönös impulzusok segítenek a fajfenntartásban és a táplálékszerzésben, vagy akár a társadalmi-közösségi felépítményeink létrehozásában, gondolataiból nem szűrődik ki elég világosan, hogy a keresztyén etika miképpen bánhat ezzel a belső erővel. Ez akkor is probléma Niebuhr antropológiájában, ha számára lényeges az ösztönök és vágyak szabályozása a felebarát érdekeinek tükrében.¹⁰

Niebuhr teológiai és etikai gondolkodásának egyik alapköve a mítoszok megértése és a bennük rejlő örök igazságok beépítése. Számára a mítosz nem fikció, hanem egy időn túli valóság; nem történelem kimondottan, de egy valóságos lelki-szellemi rálátás Isten és a világ kapcsolatára. A teológus a racionális megközelítéstől óv bennünket a teremtés és a bukás mítoszaival kapcsolatban, mert véleménye szerint ez teljes dualizmushoz vezethet. Meggyőződése, hogy a kulcs egy sajátos mitikus gondolkodás kialakítása, amely megvédhet az abszurd értékeitől. Niebuhr úgy fogalmazza meg a bukás mítoszának legfontosabb következtetését, hogy a „gonosz” a természeti és spirituális valóság összekötő vonalán foglal helyet. Bűnnel kapcsolatos meghatározásaiban azért is használja gyakran segédanyagként az ember bukásának mitikus jellemzőit, hogy bebizonyítsa: sokkal több rejlik a bűn folyamatában, minthogy csak azt lássuk benne, hogy ez egyszerű túlélési kísérlet a természettel szemben.¹¹

Niebuhr értelmezése abszolút perfekcionista a Jézus etikáját illetően. Teljesen elvonatkoztat a megjutalmazás és büntetés racionális kérdéseitől, és rámutat arra, hogy Krisztus etikája a tökéletes szeretet etikája, amely a maga során Isten számunkra irracionális szeretetéből táplálkozik. Niebuhr ezért is nevezi Krisztus tanítását és életpéldáját a „lehetetlen lehetőségnek”. Ezt a szinte megfoghatatlan szeretetet minden egoizmustól mentesen gyakorlatba ültetni a társadalomban – ez tapasztalataink alapján is lehetetlen célkitűzés. Ettől függetlenül Niebuhr vonatkoztatási pontként használja a jogosság és a társadalmi igazságosság küzdelmeiben. Tehát sajátos realizmussal közelíti meg a keresztyén építő lehetőségek kérdését a mindenkorai társadalmi valóság közepette. Elhatárolódik a konzervatív orthodoxia szemléletétől, és kimondja, hogy ez a teológiai irányzat túlságosan is belebonyolódik a fogalmakba, ezzel egyidőben pedig irreleváns üzeneteket fogalmaz meg a szociális kérdésekre nézve. Ugyanígy kritikusan közeledik a liberális eszmékhez is, és túlzásnak tartja azt a derűlátást, amely szerint a demokrá-

---

¹⁰ Morris, Daniel A.: Reason and Emotion in the Ethics of Self-Restraint. A Critique of Reinhold Niebuhr. In: *Journal of Religious Ethics* 42. (2014/3), (495–515) 497.

¹¹ Benett, John C.: An Interpretation of Christian Ethics by Reinhold Niebuhr-Review. In: *The Journal of Religion* 16. (1936/2), (212–214) 212.

cia és a krisztusi szeretet ötvöződése Isten országának megvalósulását jelentené bármely történelmi korban is.¹²

Niebuhr azon gondolatai, amelyeket a közösségi morál korlátaival kapcsolatban fogalmazott meg, prófétikus töltettel bírnak, és a következő évtizedek igazolják is meglátását. A 20. század első évtizedeiben az amerikai társadalom optimizmusa számos területen bizonyult alaptalannak. A mérhető fejlődés azt az illúziót keltette, hogy az az anyagi jólét, amely az egyház spirituális és az oktatás szellemi munkájával ötvöződik, eltörli a társadalmi különbségeket, és az öntudat, az intelligencia fejlődésével együtt majd megszünteti a jogtalan privilégiumokat. Niebuhr gondolatai azonban érvényes képletként bizonyítják, hogy a hatalmi csoportosulások, a politikai, gazdasági erőközpontok, soha nem jutnak az önzetlenség azon szintjére, hogy saját jószántukból megosszák hatalmukat, és lemondjanak előjogaikról. Véleménye szerint egyedül a jogtalanságokat kiigazító egyensúlyteremtő erők alkalmazása hozhat részleges eredményeket.¹³

Niebuhr politikai filozófiája bizonyos kérdéseket is felvet, mivel annak értelmezése egymásnak ellentmondó véleményeket szült. Gondolatainak hatása tagadhatatlan a politikára és a közéletre, egyes kutatók azonban tévesen értelmezik meghatározásait. Bár Niebuhr politikai filozófiája a pragmatizmus jegyeit viseli magán, erőltetett próbálkozás lenne, ha meglátásait fenntartás nélkül behelyeznénk az említett irányzatba. Niebuhr el is határolja magát az ilyen típusú, vagyis kompromisszumok nélkül az eredményre tekintő gondolkodástól, amelyet veszélyesnek, morálisan perverznek és heretikusnak nevez. Az ilyen irányú megközelítéseket gyűjtőnévvel „Machiavelli-féle módszertannak” nevezi. Nyilvánvaló, hogy elméleteiben és megoldáskereséseiben a lehető legmagasabb jogossági és igazságossági szint elérése a végcél. Lehet, hogy bizonyos történelmi helyzetekben a maximális határig feszítené az erőalkalmazás módszerét a kitűzött cél érdekében, de ezt nem minden áron és nem morális szűrés nélkül cselekedné. Számára a szeretet törvénye – dacára az ember által belevegyített részrehajlásnak és korrupciónak – állandó mérce, és a transzcendens inspiráció forrása, amelyek a megújulást és a helyes bíráskodást szolgálják.

Niebuhr politikai filozófiája számos gondolkodó számára is ihletforrás. Hans Morgentau, George Kennan, E. H. Carr és a neorealizmus kiemelkedő képviselője, Kenneth Waltz is elismerik, hogy pályájuk során gyakran merítettek Niebuhr politikai értékítéleteiből.¹⁴ E politikai elméletek egyik legfontosabb építőköve bibliai talajban gyökerezik. Számára a prófétai vallás az, amely felfedi az élet mélységeinek dimenzióit, illetve azok a prófétai szónoklatok és lelki tusák, amelyek az igazságtalanságok ellen szólnak. Ezek Niebuhr politikai filozófiájának ihletforrásai. A prófétai gondolatokban rejlő kreatív feszültség egyedi rálátást

¹² Benett, John C.: *i. m.* 213.

¹³ Burkholder, Benjamin J.: *Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics.* In: *Religious Studies Review* 42. (2016/3), (198–200) 200.

¹⁴ Haas, Mark L.: *Reinhold Niebuhr's Christian Pragmatism. A Principled Alternative to Consequentialism.* In: *The Review of Politics* 61, (1999/4), (605–636) 607.

nyújt mind az etikai, mind a történelmi problémákra. Ezek a problémák pedig kisebb-nagyobb változásokkal ismétlik önmagukat a történelem folyamán. Niebuhr számára a történelem és politika színpadán is az önmagát kijelentő Isten szava a legmagasabb mérce. Ez a szó sokkal „magasabbról” szól, mint a legvilágosabb vagy akár a legbölcsebb emberi értelem. Ezzel a szóval szemben az emberi gondolat nemcsak minőségében és megvilágosodottságában marad el, hanem elköveti azt a bűnt is, hogy számtalanszor Isten szava elé helyezi saját elképzeléseit. Niebuhr úgy látja, hogy Isten törvényének betartása értelmet, világosságot, beteljesedést és vigasztalást adhat az élet minden területén, de az ember bűne miatt lehetetlen teljességében érvényt szerezni a törvénynek.¹⁵

Visszatérve Niebuhr nevének politikai erejére, figyelemre méltó, hogy a 2008-as amerikai elnökválasztás versenyében mindkét kandidátus, a republikánus John McCain és a demokrata Barack Obama is többször idézett külpolitikai programjában Niebuhr elméleteiből. A közel-keleti amerikai politika bukása Afganisztánban és Irakban, illetve a világméretű gazdasági válság kérdései szintén előtérbe helyezték a teológus diagnózisait.¹⁶

Niebuhr teológiájának és ezen belül keresztyén etikájának egyik legvérmesebb kritikusa Stanley Hauerwas volt, aki Barth Károly monumentális életművéhez képest felületesnek és rendszertelennnek ítélte Niebuhr teológiáját. Hauerwas keményen fogalmaz, amikor azt állítja, hogy a Barth-féle etika iskolapéldája annak, hogy miképpen kell keresztyén etikát művelni, és ezzel szemben Niebuhr etikája az ellenpélda erre. Kritikája mellett Hauerwas csodálta Niebuhr intellektuális kapacitását és azt a képességét, amellyel a kor aktuális történéseit a teológia fényében tudta feldolgozni.

David Novak zsidó teológus megvédi Niebuhr etikai gondolkodását, és megállapítja, hogy mind Karl Barth, mind pedig Reinhold Niebuhr azonos történelmi időszakot ölel át életútjával, és mindketten úgy látják, hogy a keresztyén etika alapelvei a judaizmusban gyökereznek. Novak fontosnak tartja kiemelni, hogy mindkettőjüknél Jeruzsálem, és nem Athén az alap, mert például a marcionisták – és ide sorolja Schleiermacher is – elszakítják a keresztyénséget annak természetszerű zsidó vallási gyökereitől.¹⁷ Az is lényeges összekötőpont, hogy sem Barth, sem pedig Niebuhr gondolatai nem tartalmazznak megkülönböztető, antiszemita jegyeket abban az időszakban, amikor több keresztyén teológus burkoltan vagy nyíltan karolta fel a zsidóellenesség elméleteit. Novak számára azonban lényeges volt annak megállapítása, hogy egy olyan időszakban, amely a zsidóság számára annyira zaklatott volt, melyik etika szolgálta jobban a gyakorlati igazságosság ügyét: a Barthé, vagy pedig a Niebuhré? 1933–1945 között, a nácihorror tetőfokán, amikor mindketten alkotói pályájuk csúcsára jutottak,

¹⁵ Haas, Mark L.: *i. m.* 612,

¹⁶ Carnahan, Kevin M. I.: Recent Work on Reinhold Niebuhr. In: *Religion Compass* 5. (2011/8), 365–375.

¹⁷ Novak, David: Defending Niebuhr from Hauerwas. In: *Journal of Religious Ethics* 40. (2012/2), (281–295) 282.

pozitívumként lehet értékelni mindkét teológus nonpacifista magatartását. Ezzel szemben Hauerwas, aki bírálta Niebuhr etikáját, hangsúlyozottan a pacifizmus elkötelezett híve volt. A valósághoz tartozik az is, hogy Karl Barth kevésbé érezte otthon magát az egyházat körülvevő világban, ezzel szemben Niebuhr otthonosan mozgott a közéletben, a politikában és a világi fórumokon, és jobban el tudta fogadni a kor intellektuális elitjének standardjait, Barth viszont állandó kihívás elé állította azokat.

Hauerwas véleménye szerint Niebuhr etikájából nagyon hiányzik az egyház másságára helyezett hangsúly, és megállapítja, hogy munkái mintha azt tükröznék, hogy az egyház csupán valami szociológiai kényszer, valami tartózkodási hely, vagyis a kereszten kívüli idők búvóhelye lenne.¹⁸ A Hauerwas irányából jövő kritikák ellenére Novak azt az álláspontot képviseli, hogy az etikai elmélet és gyakorlat szempontjából Niebuhr mindenkinél többet kínál egy olyan szekuláris valóságban, amelyben mellékes a kinyilatkoztatás és az erre épülő egyházi tanítás. Niebuhrnak mindenki másnál jobban sikerült kimozdítani az amerikai protestáns felépítményt a maga közönyösségének védőfalai mögül.

Az objektivitás szempontját figyelembe véve azt mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy Niebuhr emberileg sokkal kevesebbet kockáztatott, mint Barth, amikor nyilvánosan is állást foglalt a korabeli agresszív német politikával szemben. Niebuhr morálpolitikai gondolkodását döntően befolyásolta a sajátos amerikai keresztyén pragmatizmus is, ezért diagnózisainak és példáinak érezhetően nagyobb gyakorlati hatása volt korában. Etikai munkájának hatékonyságát fokozta a Detroitban is megtanult fáradhatatlan aktivizmus, amely élőben tesztelte etikai elméleteit.¹⁹ Tehát Niebuhr etikájának védelmében számos szempontot és gyakorlati eredményt is felhozhatunk, és ha etikáját nem is dolgozta ki teljesen elméleti síkon, annak gyakorlati hatása mindenképpen pozitív volt abban a történelmi időszakban, amely szembetűnő igazságtalanságokban bővelkedett.

Niebuhr egyes gondolatainak prófétikus jellegét az is bizonyítja, hogy munkái nemcsak a teológiatörténet szempontjából jelentősek, ugyanis a bennük megfogalmazott üzenet a jelen eseménysorozataiban is aktuális. Hans Morgenthau, a Chicago Egyetem tanára, aki a 20. századi politikai realizmus atyja, 1962-ben a kor kiemelkedő amerikai filozófusának nevezte Niebuhrt. A 21. század első éveiben Niebuhr gondolatai újra előtérbe kerültek – talán a világpolitikai események hatására is. Egy könyv is megjelent *Miért számít Niebuhr, miért Niebuhr most?*²⁰ címmel, amely Niebuhr relevanciáját taglalta jelenünkre nézve. Az Egyesült Államok első afroamerikai származású demokrata elnöke 2007–2008-ban nem titkolta építette győztes választási kampányát Niebuhr gondolataira is.²¹

¹⁸ Novak David: *i. m.* 284.

¹⁹ Uo. 285.

²⁰ Diggins, Patrick John: *Why Niebuhr Now?* The University of Chicago Press, Chicago–London, 2011.

²¹ Hartman, Joseph E.: Democracy and Sin. Doing Justice to Reinhold Niebuhr. In: *Academic Questions* 28. (2015/3), (289–299) 291.

Bár pacifista oldalról előszeretettel hívják életre Niebuhr elméleteit Amerika közéleti kivonulásának alátámasztására, hiba lenne őt beavatkozásellenesnek, vagy politikai oldalról neokonzervatívnak nevezni. Niebuhr gyakran hangoztatta, hogy nagyhatalomként az Egyesült Államok világméretű felelősséggel bír, és nem engedheti meg magának az elszigetelődés külpolitikáját. Niebuhr gondolatai az egyetemesség irányába mutatnak, a „nyugat” filozófiai és teológiai tradícióiban gyökereznek, és mindig megoldást keresnek az aktuális emberi állapotokra. Számára a filozófia sem öncélú szellemi vállalkozás volt, hanem általa mindig az emberi sors tragikumának okait kutatta, és a megújulás lehetőségeit kereste. Bár tudományos körökben is inkább politikai munkái által lett ismertté, Niebuhr elsősorban az emberi természetet kutatta mind teológiai, mind pedig filozófiai oldalról, és úgy látta, hogy a társadalom és történelem megoldásra váró problémái egyértelműen az ember korlátozottságában és bűneiben gyökereznek. A politikai aktivitás a teológus számára az a metszéspont volt, ahol gondolatait összeköthette a gyakorlattal. Ha pedig a bűnnel kapcsolatos gondolatai alapját és hajtóerejét kutatjuk, találunk egy olyan kiindulópontot, amelyből több meghatározása származtatható. Niebuhr úgy látta, hogy a modern ember minden technológiai fejlettsége dacára is félreérti saját helyzetét és perspektíváit. A teológiai bűndoktrína félreértelmezését, naiv lecsupaszítását és az alaptalan filozófiai optimizmust a tévedés összefonódó okainak tartja, mint amelyek az ember jóságára, intelligenciájának és érzékenységének evolúciójára építik prognózisukat.²² Érdekes, hogy Niebuhr bűnelmélete feminista kritikával is szembesült, bár meglátásunk szerint átfogóan és számos irányból vizsgálta a bűn realitását a mindennapi életben. Ezért az a vád, hogy mindannak, amit kidolgozott, s amit megtapasztalt, annak az úgynevezett „férfiak világa” a forrása, átdolgozásra szorul, amennyiben releváns szeretne lenni mindkét nem helyzetére és gondolatvilágára.²³

Erdélyi tradicionális szemléletünkkel mi megmosolyogjuk és túlzásnak tekintjük az ilyen megközelítéseket, de az amerikai szabadelvű gondolkodás diszkriminatív színezetet lát az ilyen kérdésekben is. Ilyen vonatkozásban is vizsgálva Niebuhr felfogását, nem sikerült felfedezni e vélt diszkrimináció nyomait. Ezen a ponton meg is tudjuk védeni a teológus bűnnel kapcsolatos diagnózisait, amelyek véleményünk szerint egyetemességre törekednek. Niebuhr kiemeli, hogy a protestáns bűnelmélet a teljes embert, és ezen a belül a rációt is megromlott állapotában szemléli. Ezzel szemben a római katolikus bűndogma az értelemben talál lehetőséget a független értékítélet meghozatalára. Niebuhr szerint mind a kálvini bűnmegközelítés, mind pedig a katolikus boncolgatás három tény tekintetében felületes: 1. az ember Isten képét magában hordozó teremtmény; 2. teremtményi státuszának nem fogadja el korlátait; 3. a nem korumpálható, szent és tiszta Isten helyébe ülteti a korrupt emberi arculatot, és megisteníti azt.

²² Hartman, Joseph E.: *i. m.* 292–294.

²³ Nelson, Susan: Pride, Sensuality and Han: Revisiting Sin from the Underside. In: *Political Theology* 7, (2006/4), 421–430.

Niebuhr azt látja a bűn leghangsúlyosabb kiváltó okának, hogy az ember, bár értelmével felismeri teremtményi korlátait, mégsem fogadja el azokat, és így gyarló módon az önistenítés útjára lép.²⁴

Szociáletikájában abszolút híve volt a jogtalanságokkal szembeni ellenállásnak és a kényszerítő megoldásoknak. Azonban hiba volna minden esetben ráerőltetni az agresszív ellenállás „egyenruháját”. Martin Luther King, aki Niebuhr tanítványának nevezte magát, elismerte, hogy mestere az erőszak nélküli türelmes és kitartó ellenállás híve volt az afroamerikaiak társadalmi helyzetét illetően. Hitte, hogy a másik orca odatartása és a hajthatatlan kitartás gyümölcsöt hoz. Mindezek mellett Niebuhr úgy tekintett az alkotmányos kormányzásra is, mint amely a gonosszal szembeni ellenállás intézményes formája abban az időszakban, amikor a gonoszság diktatorikus kormányzási formákban öltött testet a hitleri Németországban vagy a sztálini Szovjetunióban.²⁵ Niebuhr az alkotmányos kormányzás kérdésében is szigorú feltételeket támaszt, és azt vallotta, hogy a hatalmi formák kiegyensúlyozottsága és a fölöttük álló független ellenőrzés intézményes gyakorlata elengedhetetlen tartozékai a jogos vezetésnek, mert a társadalmi harmóniáról szóló megannyi hangzatos elmélet csak szólam marad ezek nélkül. Niebuhr kritikus a kor amerikai diplomáciájával szemben is, amelynek munkamódszerét legalistának, morális szempontból pedig felületesnek és leegyszerűsítettnek nevezi.²⁶

Tagadhatatlan, hogy Niebuhr munkáinak és személyiségének kiemelkedő hatása volt a kor amerikai gondolkodói körében. Akadémiai környezetben elnyert tekintélye és hitelessége annak a nem mindennapi képességének volt köszönhető, hogy természetes könnyedséggel épített interdiszciplináris „folyosót” a human és társadalomtudományi diszciplínák között. Perry Millert, a Harvard Egyetem kiváló történészét és neves kutatóját is ez ragadta meg, és hozta közelebb Niebuhr elméleteihez. Miller a New England állambeli puritán mozgalmának volt szakembere, és bár vallási szempontból gyakorló ateistának nevezte magát, ez nem akadályozta abban, hogy felkarolja Niebuhr gondolatait, amelyeket a 20. század morális és filozófiai válságállapotának feltérképezése érdekében vett igénybe.²⁷ A 20. század első felének történelmi eseményei szerteoszlatták azt a progresszióhoz kapcsolódó optimizmust, amely korábban számos történész nézeteit jellemezte. Ezt az optimizmust Perry Miller is bírálta, és egyes kutatók szerint nézeteit Niebuhr gondolatai is befolyásolták, aki nem értett egyet a liberális protestantizmus derűlátásával. Perry semmilyen irányt nem velt

---

²⁴ Niebuhr, Reinhold: *Love and Justice: Selections from the Shorter Writings of Reinhold Niebuhr*. Edited by Robertson. D. B. Library of Theological Ethic. Reprint edition. Westminster/John Knox Press, U. S. 1992, 48.

²⁵ Strout, Cushing: The Golden Age of the Intellectual Preacher. In: *The Sewanee Review* 120. (2012/3), LXV–LXVII.

²⁶ Uo.

²⁷ Kidd, Thomas S.: Men are Not Perfect or Essentially Good. In: *Christian Scholar's Review* 33. (2004/2), (197–211) 197.

felfedezni a történelemben, és a történelmi tapasztalatok alapján is arra a következtetésre jutott, hogy a fejlődés útjának elmélete számos ponton támadható. Niebuhr megközelítése természetesen teológiai jegyeket viselt magán, és elsősorban az emberi bűnnek tulajdonította a történelem kátyúba jutását. Amikor Európában megsűrűsödtek a negatív politikai események, és a második világháború alatt és után totalitárius rendszerek törtek uralomra, Perry tudományos alapot talált meggyőződése alátámasztására, mint ahogy Niebuhr nézete szerint is ugyanezek a történések támasztották alá az érdekcsoportok által gerjesztett bűnök elméletét.²⁸

Niebuhr számára súlyos problémát jelentettek a gazdasági igazságtalanságok. Detroiti évei alatt fedezte fel azt az ideológiai furcsaságot, hogy az amerikai ipari központok középosztálya teljességgel felkarolta az ipari kapitalizmust. A protestantizmus és kapitalizmus eme sajátos fúziója kritikát váltott ki Niebuhrból. Önmagára nézve is írja, hogy kár liturgiai kérdésekbe belebonyolódni a templom védettségében, míg kint az utcán a gazdasági igazságtalanságok brutalitásai zajlanak.²⁹ Niebuhr detroiti közösségéhez olyan emberek tartoztak, akik közvetlen módon tapasztalták a kizsákmányolást, s ezért kötelességének érezte, hogy hathatós keresztyén válaszokat keressen a felmerülő kérdésekre. Hiányolta a protestáns egyházak társadalmi szerepvállalását, és tekintélyvesztésüket hangsúlyozta a morális kérdéseket illetően. Úgy látta, hogy a protestáns egyházak csak a templomban ápolják a kegyelem spirituális igazságait, s így ezt egy teljesen biztonságos és elvont társadalmi sarokban, az egyházon belül cselekszik. Niebuhr cinikus, amikor megjegyzi, hogy ténylegesen fontos távol tartani a hölgyeket a cigarettázástól, ugyanakkor az egyház óvakodik attól, hogy keresztyén standardokat állítson fel az ipari valóság kegyetlenségeivel szemben. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a keresztyén közösségeknek kötelességük felelős módon beleplántálni a maguk értékeit az ipari folyamatokba is, mert a törvény nélküli élet önmagát semmisíti meg.³⁰

A detroiti munkával párhuzamosan más ipari központokban is folyt az igazságosságért folytatott küzdelem. Denverben (Colorado állam) Aaron Allen Heist lelképásztor képviselte keresztyén oldalról a megterhelt bányamunkások jogait. Niebuhr aktivizmusa sokkal közelebb állt Heist gondolataihoz, mint a középosztály olyan keresztyén szószólóihoz, akik elkendőzték az igazságtalanságokat, és a megállíthatatlan gazdasági felhalmozásban hittek.³¹ Ez a kompromisszummentes tenni akarása miatt testvérével, Helmuth Richard Niebuhrrel is összetűzésbe került. Teológiai körökben Helmuth Richard Niebuhr sokkal inkább számított professzionális rendszeres teológusnak, mint Reinhold Niebuhr. 1932-ben a *Christian Century* hasábjain jelent meg egy gondolataikat szembesítő vita-

²⁸ Kidd, Thomas S.: *i. m.* 198–204.

²⁹ Ebel, Jonathan H.: Undersold and Oversold: Reinhold Niebuhr and Economic Injustice. In: *An Interdisciplinary Journal* 95. (2012/4) (411–419) 411–413.

³⁰ Uo. 413–414.

³¹ Uo. 415.

levél, amelynek témája a japánok által megszállt Mandzsúria volt. A két teológus különböző etikai megközelítésben fejtette ki a mandzsúriai krízissel kapcsolatos álláspontját. Helmuth Richard Niebuhr nem a passzivitást, hanem az Isten szuverén akaratának való engedelmséget látta a „nemcselekvés” folyamatában, mert véleménye szerint a történelem Urának tervei valósulnak meg a nemzetközi hatalmi ténykedésekben is. Ezzel szemben Reinhold Niebuhr cinikus kérdést tesz fel: „Tényleg semmit sem kell tennünk?” Ugyanis nem látja annak reális lehetőségét, hogy a tiszta és érdekmentes szeretet váljék a történelem alapjává. Niebuhr aláhúzza, hogy az események elfajulnak megfelelő ellencselekvés hiányában, ugyanis az emberi korlátozottság és korrupció lehetetlenné teszi a tiszta szeretetre épülő társadalometika kiépítését.³²

Nem kerülhetjük ki azt a kérdést, hogy Reinhold Niebuhr miképpen viszonyult a szocializmushoz. Ugyanis nyilvánvalóan kötődött a marxizmus bizonyos elméleteihez. Niebuhr átélte az ipari kapitalizmus lélektelenségét, amely az embert eszközként használta a termelési folyamatokban. Az Egyesült Államok gazdasági fejlődése olyan rohamos volt a 20. század első évtizedeiben, hogy káros társadalmi hatását lehetetlen volt kiszámítani. A megtapasztalások kritikussá és pesszimistává tették Niebuhrt a kapitalista gazdasági rend jövőjét illetően. Bár nem értett egyet a baloldali diktatúrákban alkalmazott emberjogi visszaélésekkel, el kell ismernünk, hogy Niebuhr felkarolta a szocializmus eszméinek egy részét, hiszen úgy érezte, hogy ezek sokkal közelebb állnak a keresztyén tanításhoz.

Meg kell jegyeznünk, hogy azokban az években, amikor Niebuhr szellemi termelésének csúcspontján volt, a szocialista társadalmi rendszerek még reménykedtek, és még nem fulladtak bele a saját eszméik és gyakorlati lehetetlenségeik közötti áthághatatlan szakadékba. Niebuhr évekig tagja volt a Szocialista Pártnak, de a nemzetközi események hatására kilépett ebből a formációból, és az 1940-es évek elején már a New Yorkban székelő Liberális Párt színeiben találjuk. Erre az időszakra már mérséklődik a szocialista eszmék iránti lelkesedése, számos kérdésben kritikus, és kiemeli a marxizmus azon téves elméletét, amely szerint egyedül a tulajdon okozza a társadalmi igazságtalanságokat. Ennek ellenére azt tartotta, hogy a szocialista termelési eszközök és folyamatok közösségi tulajdonra sokkal emberségesebb, mint a kapitalista termelés radikális és egyensúlytalan individualizmusa.³³ Niebuhr kapitalizmussal szemben megfogalmazott borúlátó proféciáit az 1989-es európai események szorították vissza egy rövid időre. Az amerikai államapparátus liberális ideológusa, Francis Fukuyama túlfűtött optimizmussal jelentette ki, hogy eljött a szabad gazdasági folyamatok végső diadala, és ez majd világszerte megszünteti az elnyomást. Derűlátásában odáig merészkedett, hogy a pillanatot a történelem végpontjának is nevezte. Természetesen

³² Ottati, Douglas F.: The Niebuhrian Legacy and the Idea of Responsibility. In: *Studies in Christian Ethics* 22. (2009/4), 399–422.

³³ Rasmussen, Larry: Was Reinhold Niebuhr Wrong about Socialism? In: *Political Theology* 6. (2005/4), (429–457) 429–431.

az azóta eltelt évtizedek gazdasági és szociális problémái inkább Niebuhr kritikus nézeteit helyezték ismét előtérbe.

A kelet-európai szocializmus atrocitásai és erdélyi rombolásai miatt fennáll annak szubjektív lehetősége, hogy elutasítsuk Niebuhr némely szociális elméletét. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy őt a szocializmus kevésbé foglalkoztatta, ugyanis inkább a kapitalista rendszer problémáit emelte ki, és ezekre keresett társadalmi alternatívákat. Figyelmét inkább a gazdasági egyenlőtlenség, a kizsákmányolás, a vagyonfelhalmozással járó hatalom kérdései foglalkoztatták. 1933-ban kijelentette, hogy a kapitalizmus halálra van ítélve, mert a modern technológia által létrehozott vagyont képtelen elérhetővé tenni a széles tömegek számára. Látnunk kell azonban, hogy Niebuhr prófécija nem igazolódott be. A kapitalizmus minden általa gerjesztett társadalmi probléma ellenére is alternatíva nélkül maradt a globális világrendben. Még Kína, az Egyesült Államok legnagyobb hitelezője is azzal a céllal emelt be kapitalista-liberális elemeket a maga átalakított szocialista gazdasági rendszerébe, hogy gazdasági világhatalommá válhasson.

Természetesen azok az események is befolyásolták Niebuhr gondolatait, amelyek az 1929-es gazdasági összeomlás nyomán gerjedtek. A teológus hitt abban, hogy egy új és igazságosabb társadalmi-gazdasági rend csakis a szociális küzdelem nyomán következhet be, ennek alapját pedig az egymásnak feszülő gazdasági konfliktusok képezik. A történelem azonban ellentmondott bizonyos szempontból Niebuhr meggyőződésének, hiszen a szociális küzdelem nyomán még egyetlen olyan alternatív társadalmi-gazdasági rend sem született, amely hosszú távon felváltotta volna a kapitalizmust. Történelmi léptékkal mérve a szocializmusnak is csupán epizódszerepe volt.³⁴

Niebuhr baloldali politikai kötődésére nézve megállapíthatjuk, hogy keresztényen szocializmusa abból a hitbéli felelősségérzetből fakadt, amely nem hunyhatott szemet az emberi szenvedés, szükségégek és közösségi problémák fölött, és ezekre – a bibliai alapon kívül – realista látással kereste a válaszokat és a cselekvés módját a társadalmi lehetőségekben.³⁵

A technológiai fejlődés elodázhatatlan kérdést jelentett Niebuhr számára. Élete olyan időszakot ölelt át, amelyben addig soha nem látott technológiai változások történtek. Tanúja volt az ipari gépsorok forradalmának, látta az első műholdat és a Holdra szállást. Átélt az autóipar és a repülés társadalmi hatásait. Tiltakozott a nukleáris fegyverek ellen, és felemelte szavát a televízió általi információszerezés egyoldalúságával szemben. Számára a technológiai fejlődés számos társadalmi probléma gyökere volt, hiszen ennek irama feldolgozhatatlan volt a nevelés és a filozófiai gondolkodás számára. Úgy látta, hogy a technológiára helyezett hangsúly komoly spirituális problémákat okoz: átalakítja az emberi kapcsolatokat, és mechanikussá változtatja a társadalmi viszonyokat. Szerinte a megváltozott valóság nem formálhat jogot arra, hogy háttérbe szorítsa a próféta

³⁴ Carlson, John D.: Reinhold Niebuhr and the Economic Order. In: *An Interdisciplinary Journal*, 95. (2012/4), (333–350) 334.

³⁵ Rasmussen, Larry: *i. m.* 429–437.

és a poéta szerepét a társadalomban.³⁶ Niebuhr azon aggodalma, hogy a technológia hatása kiszámíthatatlan, mélyebb spirituális kérdésben gyökerezett, név szerint a hit és a tudomány kapcsolatának kérdésében. Szinte minden írásában kitér arra a téveszmére, amely szerint az embert csak empirikus módon lehet elemezni és megérteni, vagyis a tudomány eszköztárán keresztül. Véleménye szerint ez a megközelítés tragikus tévedés, amelynek számos ideológiai és szociális következménye van. Számára az ember a természet része, de mivel speciális státusszal rendelkezik, képes a természet fölé is emelkedni. Az emberi lét titka nem csupán a tudományos analízis eredményeiben rejlik, hanem benne foglaltatik az Istennel és felebaráttal való kapcsolatban is. Niebuhr úgy látja, hogy a technológiai éra betegségei pontosan abban az aspektusban rejlenek, hogy az emberi lét számszerűen nem mérhető dimenzióit mennyiségi származékokkal próbálják megtölteni. A *Vallás és költészet* című írásában, amely 1930-ban jelent meg, azt cáfolja, hogy a tudomány és vallás között ne lenne konfliktus. Meglátása szerint állandó feszültségben vannak egymással; sok kérdésben kiegészítik egymást, de más-más úton építik a valóságot. Niebuhr szerint a vallás költői, de szimbolikus, és örök érvényű elemekből építkezik a környező valóság felfogása és megértése érdekében. Ezzel szemben a tudomány inkább analitikus, és részletes vizsgálattal fordul a valóság elemei felé, s ezzel egyidőben a realitás elemei közötti összefüggéseket kutatja. Egy valamire való kultúra léte szempontjából lényeges, hogy feszültséget keltsen a tudományos és vallásos megközelítés módszertanai között. A tudomány elsősorban a jelen realitását vizsgálja még akkor is, ha ez elbátortalanító adatokkal szolgálna. Ezzel ellentétben a keresztyén vallásnak az a feladata, hogy a jelen árnyékait is átvilágítsa Isten országának fényével, és úgy szóljon az emberhez, mint Isten gyermekéhez.³⁷

Niebuhr értékelésében a tudománynak is nagy szerepe van az egyensúlyteremtésben, mert a racionális kutatás ellensúlyának hiányában a vallásosság szentimentális költészetté zsugorodhat. Nem hitt azonban abban, hogy kora társadalma megfelelően kezelte e két megközelítés arányát, és úgy látta, hogy a vallásos megközelítés egyre inkább háttérbe szorult a technológia előretörésével. A *Tudomány parancsuralma* című cikke, amelyet 1954-ben írt, kiemeli, hogy a 20. század közepére a tudományágak művelése elérte azt az autoritást, amely a korábbi évszázadokban éppen a vallásra volt jellemző. Ha korábban szükség volt a tudomány ellensúlyozó szerepére a vallási elvakultsággal szemben, ugyanígy van ma szükség a hit spirituális erejére a száraz technológiai korban.³⁸

Niebuhr gondolatainak próféta vonása nyilvánvaló, és ha a mai túltechnologizált valóságot szemléljük, amelyben a tárgyak és technikai vívmányok egyre inkább uralják a mindennapi életet, ma is aktuális. Kritikusai megpróbálják kisebbíteni átfogó és előremutató gondolkodásának hatását, és azt sugallják, hogy

³⁶ Sabella, Jeremy: Poets and Profets in a Machine Age. In: *Theory in Action* 5. (2012/1), (103–119), 103.

³⁷ Uo. 107.

³⁸ Uo. 108.

Niebuhr is foglya volt saját kultúrájának és történelmi korának. Ennek ellenére kijelenthetjük, hogy az általa művelt keresztyén realizmus megváltoztatta számos kortársa valóságát és önmegértését.³⁹

Az a mód, ahogyan Niebuhr a pragmatizmus teológiai irányzatához viszonyult, bizonyos kérdéseket vetett fel. Richard W. Fox, aki terjedelmes, a teológus életét átfogó biográfiát szerkesztett, azon a véleményen van, hogy neki helye van a pragmatikusok közösségében, mivel hasonló módon közelít meg számos vallási, szociális és politikai kérdést. Ennek alátámasztásaként arra is utal, hogy alkotó éveinek kezdetén Niebuhr a William James-féle teológiai tradíció örökösének tartotta magát. Fox véleménye ellenére megállapíthatjuk, hogy Niebuhr és a pragmatizmus kapcsolata sokkal komplexebb volt, mintsem megengedne valami egyszerű besorolást. John Patrick Diggins inkább keresztyén egzisztencialistának nevezi Niebuhrt, akinek meglátásai elég közel álltak a pragmatistákhoz, s így lehetett a pragmatizmus egyik kritikusa. Viszont a valósághoz az áll közelebb, hogy Niebuhr pragmatizmusa kettévált, és így kétirányú módszertant alkalmazott. Az egyik feldolgozó, processzív és nyitott világlátás volt, a másik pedig a megtapasztalásokra és a relevanciákra építkezett.⁴⁰

A feldolgozott állásfoglalások alapján az láthatjuk, hogy Reinhold Niebuhr munkái egyaránt vonzották a pozitív véleményezéseket és a kritikus megközelítéseket. Megállapíthatjuk, hogy a gondolatainak mélysége és az ő prófétikus előrettekintése mindenképpen hozzájárult – és hozzájárulhat a jelenben is – a szükséges teológiai és történelmi valóságát megerősítéséhez.

Felhasznált irodalom

- Benett, John C.: An Interpretation of Christian Ethics by Reinhold Niebuhr-Review. In: *The Journal of Religion* 16. (1936/2), 212–214.
- Burkholder, Benjamin J.: Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics. In: *Religious Studies Review* 42. (2016/3), 197–211.
- Carnahan, Kevin M. I.: Recent Work on Reinhold Niebuhr. In: *Religion Compass* 5. (2011/8), 365–375.
- Carlson, John D.: Reinhold Niebuhr and the Economic Order. In: *An Interdisciplinary Journal*, 95. (2012/4), 333–350.
- Douglas, Mark: Reinhold Niebuhr's Two Pragmatism. In: *American Journal of Theology and Philosophy* 22. (2001/3), 221–240.
- Ebel, Jonathan H.: Undersold and Oversold: Reinhold Niebuhr and Economic Injustice. In: *An Interdisciplinary Journal* 95. (2012/4) 411–419.
- Graeme, Smith: Taking Sides: An Investigation into Reinhold Niebuhr's Rise to the Position of Public Intellectual. In: *International Journal of Public Theology* 8. (2014/2), 131–154.

³⁹ Lovin, Robin: *i. m.* 459–471.

⁴⁰ Douglas, Mark: Reinhold Niebuhr's Two Pragmatism. In: *American Journal of Theology and Philosophy* 22. (2001/3), (221–240) 222.

- Haas, Mark L.: Reinhold Niebuhr's Christian Pragmatism. A Principled Alternative to Consequentialism. In: *The Review of Politics* 61, (1999/4), 605–636.
- Hartman, Joseph E.: Democracy and Sin. Doing Justice to Reinhold Niebuhr. In: *Academic Questions* 28. (2015/3), 289–299.
- Kidd, Thomas S.: Men are Not Perfect or Essentially Good. In: *Christian Scholar's Review* 33. (2004/2), 198–200.
- Lovin, Robin: Reinhold Niebuhr: Impact and Implications. In: *Political Theology*, 6. (2015/4), 459–471.
- Marsden, John: Reinhold Niebuhr and the Ethics of Christian Realism. In: *International Journal of Public Theology* 4. (2010/4), 483–501.
- Morris, Daniel A.: Reason and Emotion in the Ethics of Self-Restraint. A Critique of Reinhold Niebuhr. In: *Journal of Religious Ethics* 42. (2014/3), 495–515.
- Nelson, Susan: Pride, Sensuality and Han: Revisiting Sin from the Underside. In: *Political Theology* 7, (2006/4), 421–430.
- Niebuhr, Reinhold: *Love and Justice: Selections from the Shorter Writings of Reinhold Niebuhr*. Edited by. Robertson. D. B. Library of Theological Ethic. Reprint edition. Westminster/John Knox Press, U. S. 1992.
- Novak, David: Defending Niebuhr from Hauerwas. In: *Journal of Religious Ethics* 40. (2012/2), 281–295.
- Ottati, Douglas F.: The Niebuhrian Legacy and the Idea of Responsibility. In: *Studies in Christian Ethics* 22. (2009/4), 399–422.
- Rasmussen, Larry: Was Reinhold Niebuhr Wrong about Socialism? In: *Political Theology* 6. (2005/4), 429–457.
- Sabella, Jeremy: Poets and Profets in a Machine Age. In: *Theory in Action* 5. (2012/1), 103–119.
- Strout, Cushing: The Golden Age of the Intellectual Preacher. In: *The Sewanee Review* 120. (2012/3), LXV–LXVII.

* * *

As a theologian Niebuhr is best known for his “Christian Realism” which emphasized the persistent roots of evil in human life. In his works he stressed the egoism, the pride and hypocrisy of nations and classes. Later he saw these as ultimately the fruit of the insecurity and anxious defensiveness of humans in their finiteness. On the political field, his activities were influenced by his socialist-Christian convictions. Later he broke with the Socialist Party over its pacifist and non-interventionist attitude in foreign policy. He also constantly criticized the society dehumanized by the technological era.

Keywords: social ethics, politics, social-gospel, liberal theology, activism.